

AZƏRBAYCANDA TURİZM SAHƏSİNDƏ SAHİBKARLIQ STRUKTURLARININ MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİNİN REGIONAL ASPEKTLƏRİ

Vüqar Mehrəli oğlu Nəzərov
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti

Cəlil Arif oğlu Bağırov
Mingəçevir Dövlət Universiteti
Azərbaycan Turizm və Menecment Universitetinin doktorantı

Xülasə

Azərbaycan Respublikasında turizm sektorunun inkişafı və bu sahədə pilot innovativ layihələrin həyata keçirilməsi üçün regionların iqtisadiyyatına büdcədən ayrılan vəsaitlərin təxminən 70 %-i infrastrukturun yaradılmasına və yalnız 30 %-ə qədər biznes və sahibkarlıq strukturlarının fəaliyyətini dəstəkləmək üçün ayrılmışdır. Bu baxımdan regionlarda turizm sahəsində biznes klasterlərinin inkişafı üçün metodoloji, təşkilati, ekspert, analitik və informasiya dəstəyi həyata keçirən ixtisaslaşmış təşkilatların yaradılması məqsəduyğundur. regional turizm klasterlərinin formalaşması və inkişafında əsas diqqət dövlət, biznes və ictimai təşkilatlar arasında qarşılıqlı əlaqənin qurulmasına yönəldilməlidir. Bu cür əməkdaşlıq davamlı iqtisadi əlaqələrin qurulmasını təşviq etmək, iqtisadi subyektlər arasında etimad səviyyəsini artırmaq, yeni ideyaların ortaya çıxarılması, tərəfdaşlıq layihələri və nəticədə daxili və gəlmə turizmin inkişafı ilə bağlı problemlərin həlli üçün hazırlanmış bir prioritet, rəqabətə davamlı turizm məhsulları və xidmətlərinin yaradılması sahələrini əhatə etməlidir.

Açar sözlər: *turizm sektorunda sahibkarlıq, sahibkarlığın maliyyələşdirilməsi, turizmde investisiya, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə sahibkarlıq, biznes və ictimai təşkilatlar arasında qarşılıqlı əlaqə*

Giriş

Azərbaycanın regionlarında turizm sektorunun müasir vəziyyəti göstərir ki, bu ərazilərdə çoxşaxəli regional turizm qruplarının formalaşması üçün obyektiv ilkin şərtlər artıq formalaşmışdır. Bu bölgələrin iqtisadiyyatının turizm sektorunda turizm potensialının, mədəni və tarixi irsin və turizm infrastrukturunun mövcudluğunun sistem yaradan elementləri kimi qiymətləndirilməlidir. Kifayət qədər inkişaf etmiş maddi bazanın mövcudluğu regional turizm klasterlərində iştirak edən müəssisələrin formalaşması və inkişafının idarə olunması üçün təşkilati və iqtisadi mexanizmin inkişafına imkan verir. Bununla birlikdə, bütövlükdə tədbirlər kompleksinin tamamlanması üçün əhəmiyyətli həcmdə investisiya tələb olunur. Investisiyaların maliyyələşdirilməsi mənbələrini əldə etmək üçün mümkün kanallar mərkəzi dövlət və regional inkişaf proqramlarının tədbirlər siyahısına daxil olan investisiya layihələrində müəssisələrin iştirakı, özəl investordan və digər büdcədən maliyyələşməyən investisiya mənbələrindən vəsaitlərin cəlb edilməsindən ibarətdir.

Bu günə qədər ölkəmizdə klaster yaratmaq təşəbbüsləri üçün maliyyə dəstəyi təmin etməkdə hələ kifayət qədər təcrübə toplanmamışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasında turizm sektorunun inkişafı və bu sahədə pilot innovativ layihələrin həyata keçirilməsi üçün regionların iqtisadiyyatına büdcədən ayrılan vəsaitlərin təxminən 70 %-i infrastrukturun yaradılmasına və yalnız 30 %-ə qədər biznes və sahibkarlıq strukturlarının fəaliyyətini dəstəkləmək üçün ayrılmışdır. Bu baxımdan regionlarda turizm sahəsində biznes klasterlərinin inkişafı üçün metodoloji, təşkilati, ekspert, analitik və informasiya dəstəyi həyata keçirən ixtisaslaşmış təşkilatların yaradılması məqsəduyğundur. Bu sahəyə ayrılan subsidiyaların əsas hissəsi regionlarda (xüsusi ilə

işğaldan azad olunmuş bölgələrdə) turizm infrastruktur obyektlərinin tikintisinin maliyyə təminatına xərclənməlidir: maliyyələşdirilən fəaliyyətlər arasında yolların, kanalizasiya xətlərinin, su boru kəmərlərinin, təmizləyici qurğuların, qaz və istilik təchizatı şəbəkələrinin və s. tikintisini ayırmaq olar. [4]

Nəticə etibarilə, post-sovet ölkələrinin praktikasında maliyyə mənbələri ilk növbədə yenilikçi infrastruktur obyektlərinin yaradılmasına və inkişaf etməkdə olan biznes qruplarının idarəedici təşkilatlarının fəaliyyətinin təşkilinə yönəldilmişdir. Tədqiqat və inkişaf sahəsində ortaq layihələrə dəstək və klasterlərdə iştirak edən təşkilatların əməkdaşlığı praktik olaraq həyata keçirilmir. İnvestisiya klasteri layihələrinə maliyyə dəstəyi, ilk növbədə, büdcə təsnifatının mövqeyindən asılı olmayaraq, qarşıdan gələn planlaşdırma dövründə (məsələn, regional və bələdiyyə infrastruktur obyektləri) dəstəklənməli olan yenilikçi fəaliyyətlər üçün maddi baza yaratmaq məqsədi daşıyır, ikincisi, idarəetmə təşkilatlarının saxlanması üçün, işi maliyyələşdirilən qrupların fəaliyyətinə və inkişafına kömək edir. Beləliklə, klaster layihələrinin formalaşması kifayət qədər çox sayda bölgədə eyni vaxtda həyata keçirildiyi üçün proqnozlaşdırılan qrupların hər birinə nisbətən az büdcə vəsaiti ayrılır. Həm də nəzərə alınmalıdır ki, həyata keçirilən innovativ klaster layihələrin regional iqtisadiyyatın turizm sektoru ilə əlaqəli olan yalnız bir neçəsi mövcuddur.

Regional inkişaf proqramlarının, investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi

Bu baxımdan, mövcud maliyyə mənbələrindən səmərəli istifadə edilməsinə diqqət yetirmək lazımdır. Büdcə fondlarına tələb çoxdur, çünki müxtəlif regional inkişaf proqramlarının investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün verilir. Onlar klaster təşəbbüslərini dəstəkləmək üçün büdcədən kənar investisiya mənbələri ilə birlikdə istifadə edilə bilər. Onların konsolidasiyası və məqsədyönlü istifadəsi inkişaf etməkdə olan qruplar üçün güclü bir maliyyə bazası olmalıdır. Fikrimizcə, klaster layihələrinin maliyyələşdirilməsində istifadəsi məqsədə uyğun olan müxtəlif maliyyə alətlərinin razılaşdırılmış və əlaqələndirilmiş bir siyahısının hazırlanması əsasında investisiya üçün sabit bir miqdarda maliyyə qaynağı təmin etmək mümkün olar. Bununla yanaşı, bir sıra elmi nəşrlərdə sosial yönümlü regional siyasət tələblərinə, habelə iqtisadi və coğrafi yerləşmə xüsusiyyətlərinə, iqlim, demoqrafik şərtlərə və hər bir inzibati ərazi vahidi üçün xarakterik olan bir sıra digər amillərə maksimum dərəcədə baxılmasının vacibliyi vurğulanır. [6]

Regionların iqtisadi inkişafının spesifik xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılması inkişaf etməkdə olan turizm qruplarının bütün iştirakçılarının fəaliyyətlərinin koordinasiyasını yaxşılaşdırmaq üçün lazımdır. Azərbaycanın sahibkarlıq strukturlarının təsis qurumlarında investisiya fəaliyyətinin regional investisiya strategiyaları əsasında qurulması məsləhət görülür ki, bu da öz növbəsində mövcud normativ hüquqi və metodiki dəstəyə əsaslanmalıdır. Taktiki planlar, potensial investisiya mənbələri mənbələrinin dəyişkən siyahısını və sahibkarlıq subyektlərinin və müəyyən ərazilərin əhalisinin mənafeləri baxımından əqlabatan istifadəsi üçün mümkün təlimatların əsaslandırılmasını özünə daxil etməlidir. Eyni zamanda, gələcəkdə məhdud maliyyə imkanları səbəbindən həm perspektivli proqramlar, həm də böhran əleyhinə planlar hazırlayarkən dövrü, məqsədli büdcələrarası dotasiyalar təmin edərək, hədəf dəstəyi şəklində klasterlərin inkişafına investisiyaların yönəldilməsini gücləndirmək lazımdır.

Yuxarıda göstərilənlər klaster layihələrinin maliyyələşdirilməsinin yalnız əyalət və məqsədli regional proqramlarda nəzərdə tutulan büdcə vəsaitlərinin həcminə əsaslanmamalı olduğu qənaətinə gəlməyə imkan verir. Azərbaycanda bir sıra təsis qurumları tərəfindən işlənilib hazırlanmış və həyata keçirilmiş kiçik və orta sahibkarlığı dəstəkləyən proqramların investisiya potensialından tam istifadə etmək lazımdır. Bundan əlavə, dövlət sektorunda investisiya proqramları və dövlət şirkətlərinin yenilikçi inkişafı üçün proqramlar da cəlb edilməlidir.

Müasir klaster siyasətinin maliyyə komponenti və turizm klasterlərinin formalaşması

Büdcədən kənar maliyyə mənbələrinin axtarışı ilə bağlı işləri gücləndirmək lazımdır. Problemlərdən biri də meydana çıxmaqda olan ərazi turizm qruplarına hərtərəfli dəstək imkanlarının sahə (məhsul) fokuslanması səbəbindən müəyyən dərəcədə məhdudlaşdırıla bilməsidir. Nəzərə

alınmalıdır ki, müasir klaster siyasətinin maliyyə komponenti, bir qayda olaraq, Azərbaycanın inzibati-ərazi vahidlərinin daxilində bir neçə bələdiyyə çərçivəsində ərazilərin spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, turizm klasterlərinin formalaşmasına tam yönəlməmişdir. Nəticə etibarilə biznes klasterləri layihələrinin maliyyələşdirilməsində yerli büdcələrin rolunu əhəmiyyətli dərəcədə artırmaq lazımdır.

Maliyyə və işçi qrupların heyətinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi üçün təkliflər regional turizm klaster qrupları tərəfindən işlənib hazırlanmalıdır.

Xarici elmi tədqiqatların nəticələri göstərir ki, bir qayda olaraq həm yaradılan (fəaliyyət göstərən), həm də potensial (proqnozlaşdırılan) turizm sahəsindəki klaster qruplarında təşkilati-iqtisadi məsələlərə yanaşmalarda fərqliliklər mövcuddur. Buna görə də, elmi tövsiyələri əsaslandırarkən iqtisadi fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, turizm sahəsində dövlətin klaster siyasətinin həyata keçirilməsi və maliyyə tənzimləmə vasitələrinin inkişafı üçün verilən tövsiyələr bu sahədə mövcud olan bir sıra problemlərin həllinin mümkün yollarını əhatə etməlidir.

Problemlərin bir qrupu məzmununa görə olduqca spesifikdir və iqtisadi və digər sanksiyalar, idxalı əvəz etmə məsələləri, habelə ixrac nəzarəti sahəsində qanunvericiliklə əlaqəli məhdudiyyətlər və s. daxili maliyyə və digər maneələrlə əlaqələndirilir. Bu məhdudiyyətlər, inkişaf etməkdə olan klaster qrupları daxilində texnoloji və istehsal proseslərinin tam təşkili üçün zəruri olan bahalı istehsal avadanlıqlarının, yenilikçi materialların və texnologiyaların alqı-satqısına maneə törədir. Bundan əlavə, bəzi müəlliflərin fikrincə, bir sıra sahəvi tənzimləyici qurumlarda, investisiya fəaliyyətini təşkil edərkən dövlət və özəl sektorun tərəfdaşlığının potensialı yetərincə qiymətləndirilmir; konkret investisiya obyektləri və ərazi yerləşmələri ilə bağlı qərar qəbul etmək üçün hədəf təlimatlarının kifayət qədər sistemləşdirilməsi mövcud deyil. Yuxarıda göstərilənləri və digər mürəkkəb məsələləri həll etmək üçün regional idarəetmə səviyyəsi üçün məqbul bir səmərəli maliyyə mexanizmi yaratmaqla maliyyə qaynaqlarının birləşdirilməsini təmin etmək məqsəduyğun görünür. [5]

Büdcə fondlarından əlavə, klaster layihələrinin maliyyələşdirilməsinə özəl biznes strukturlarından vəsait cəlb etmək mümkündür. Bu baxımdan, dövlət-özəl tərəfdaşlıq və inkişaf institutları ilə əməkdaşlığa üstünlük verilməsi tövsiyyə olunur. İnkişaf etməkdə olan biznes klasterləri strukturlarının bir hissəsi olan müxtəlif təşkilatların qarşılıqlı fəaliyyətini keyfiyyətcə daha yüksək səviyyəyə qaldıran əsas həlqə çevrilə birgə həyata keçirilən işlərdir. Maliyyə təşviqinin effektivliyi, proqnozlaşdırılan regional iştirakçılar arasında müxtəlif əməkdaşlıq formalarının inkişafı dövlət və özəl tərəfdaşlığın tanınmış formaları da daxil olmaqla turizm qrupları, "PPP" layihələri, ilk növbədə özəl sektordan kapital tələb edən infrastrukturun inkişafına yönəlmiş maliyyə mənbələrini cəlb etmək üçün bir mexanizmdir. Kifayət qədər büdcə maliyyələşdirilməsi şəraitində xüsusilə əhəmiyyət kəsb edən sosial əhəmiyyətli sahələrdəki investisiya layihələrində iştirak dövlət və biznes ictimaiyyətinin nümayəndələrini peşəkar idarəetmə sahəsindəki öz maliyyə qaynaqlarını, intellektual qaynaqlarını birlikdə təmin etməyə təşviq edir. [4]

Bütün maraqlı tərəflərin məhsuldar qarşılıqlı fəaliyyəti yenilikçi yanaşmaların tətbiqini təşviq etmək, iş metodlarını və tətbiq olunan texnologiyalarını təkmilləşdirmək və tədarükçülərlə podratçılar arasında əməkdaşlıq əlaqələrini qurmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bölgə iqtisadiyyatının turizm sektorunun inkişafına yönəlmiş mümkün təşkilati və iqtisadi tədbirlərin işlənib hazırlanması üçün xüsusi elmi araşdırmalara, turizm və qonaqpərvərlik sahəsində dövlət və özəl tərəfdaşlığının təşkili üçün elmi əsaslandırılmış metodoloji tövsiyələrin hazırlanmasına ehtiyac var.

Digər problem Azərbaycanın bölgələrində artıq formalaşmış turizm kadrlarının bir hissəsi olan iqtisadi subyektlərin və təşkilati strukturların ehtiyacları ilə inkişaf etmiş ixtisaslı kadrların peşəkar tərkibinin uyğunsuzluğundan qaynaqlanır. Bu həm ümumi (sektoral), həm də xüsusi (regional) səbəblərdən qaynaqlanır. Milli iqtisadiyyatda bütün "Təhsil" sektorunun ümumi effektivliyinin aşağı olması səbəbləri arasında hazırda yaradılan peşə təhsili sistemlərinin (mavi yaxalılıq peşələr əldə etmə) və davamlı təhsilin ("ömür boyu öyrənmə" deyilən) təşkilati cəhətdən natamamlığı var.

Aşağıdakı səbəblər Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının hər bir strukturu üçün spesifik, xarakterik ola bilər:

- bunlar qurulmuş təlim proqramlarının strukturunun çatışmazlıqlarıdır. Regional və bələdiyyə peşə təhsili müəssisələri tərəfindən mütəxəssislər;

- təhsil müəssisələrinin təhsil proqramlarının məzmunu və keyfiyyətinin işəgötürənlər tərəfindən təlim keçmiş mütəxəssislərin ixtisas xüsusiyyətləri və regional və bələdiyyə iqtisadiyyatında kadrlara qarşı irəli sürülən tələblərlə kifayət qədər tam əlaqələndirilməsidir.

Yuxarıda göstərilən səbəblərdən dolayı ərazi turizm klasterlərinin qurulmasının strateji və taktiki məsələlərini tərtib edərkən formalaşmış təhsil potensialının strukturunu (ixtisaslar və təlim sahələri kontekstində) nəzərə almaq lazımdır. Bu yanaşma, turizm sahəsində ixtisaslı kadrların mövcudluğu və onlara olan ehtiyaclar arasındakı uyğunluğu, regional dövlət orqanlarının gənc nəslin təhsili və təlimi arasında maraqlar balansını əldə etmək imkanları ilə birlikdə müəyyənləşdirməyə imkan verir; işləyən işçilərin yenidən hazırlığı və sertifikatlaşdırılması, sertifikatlı mütəxəssislərin ixtisas səviyyəsinin artırılması məsələlərində daha da önə çəkilə bilər. Bu məsələlərin praktik həlli olduqca aktual görünür, çünki yeniliklərin praktikada tətbiqi dərəcəsi əsasən nəticələrlə müəyyən edilir, təlim prosesində əldə edilmiş və təhsil potensialından istifadənin effektivlik səviyyəsi bununla müəyyən olunur.

Həm yeni yaranmış, həm də fəaliyyət göstərən ərazi turizm klasterləri üçün mavi yaxalı peşələr üzrə mütəxəssislərin hazırlanması ilə bağlı məsələlərin prioriteti xüsusilə vurğulanmalıdır. Kadrlarla bağlı problemlərin müxtəlif səbəbləri olur: qanunvericilik bazasının mükəmməl olmaması, turizm və istirahət üçün kifayət qədər maliyyənin olmaması, yeni yaranmaqda olan klaster strukturlarının yerləşməsinin lokallaşması. Bu hallar regional iqtisadi sektorun turizm sektoru üçün ixtisaslı kadrlar hazırlayan peşə təhsili müəssisələrinin iqtisadi fəaliyyətini dəstəkləmək üçün mümkün maliyyə mənbələri siyahısının genişləndirilməsini zəruri edir. Bütçə vəsaitlərinin dövlət orta ixtisas, peşə və ali təhsil müəssisələri üçün əsas maliyyə mənbəyi olaraq qalmasına baxmayaraq, onların təmin edilməsi proseduru hazırda təsdiq edilmiş dövlət sifarişlərinə uyğun olaraq normativ əsasda həyata keçirilir. Təhsil müəssisələrinin maliyyələşdirilməsində baş verən yeniliklər, tədris prosesinin və elmi tədqiqatların səmərəliliyinin artırılması, eyni zamanda istehlakçılar tərəfindən alınan təhsil xidmətlərinin yüksək keyfiyyətinin təmin edilməsi zərurəti ilə əlaqədardır.

Bir sıra elmi əsərlər, tələb olunan innovasiyalı turizm biznesi klasterlərinin formalaşma sahələrindən birindəki kadr problemlərini, yəni turizm və rekreasiya xidmətlərini dərinlən araşdırır (məsələn, bu məsələnin yüksək milli iqtisadi əhəmiyyətini nəzərə alaraq, peşə təhsili standartlarını hazırlayarkən turizm sənayesinin özünəməxsus xüsusiyyətlərinə, onu təşkil edən iqtisadi fəaliyyət növlərinin müxtəlifliyinə üstünlük verilməsi tövsiyə olunur). [2]

Təhsil proqramlarının həyata keçirilməsi prosesində təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, eyni zamanda turizm sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarlıq strukturları üçün ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması üçün yeni istiqamətlər və profillərin açılmasına üstünlük verilməlidir.

Hazırda regionlarda turizm inkişafı kontekstində mühüm məsələlərdən biri də işğal edilmiş ərazilərdə turizm biznesinin və sahibkarlıq fəaliyyətinin hərtərəfli təşviq edilməsidir.

Böyük Qayıdış və işğaldan azad edilmiş ərazilərdə özəl sektorun inkişafı

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə sahibkarlıq fəaliyyətinin və özəl sektorun inkişafının əsas şərtlərindən biri orada dövlət və xüsusi mülkiyyətin payının müəyyən olunmasıdır. Bir çox ərazilərimiz dağıtıla mərəz qalsa da Hadrut, Şuşa və s. kimi ərazilərdə nisbətən salamat qalmış çoxlu sayda mülkiyyət obyektləri mövcuddur. Ölkəmizin digər regionlarından fərqli olaraq burada özəlləşdirmə prosesi getmədiyi üçün bu ərazilərdə yaradılacaq yerli hakimiyyət orqanları, inzibati idarəetmə strukturlarının səlahiyyətli çərçivəsində mülkiyyət obyektlərinin (mənzil fondu, ictimai-iaşə obyektləri, torpaq sahələri və s.) tam qeydiyyatı və kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün kiçik və orta müəssisələrin, ictimai iaşə obyektlərinin tam təftişi və özəlləşdirməyə hazırlanması prosesinə başlanılmalıdır.

Ermənistanın revanş ideyalarının məqsədlərindən biri də beynəlxalq ictimaiyyətdə bu ərazilərdə heç vaxt sabitliyin və təhlükəsizliyin olmayacağı fikrinin formalaşdırmaqdır ki, burada biznes, təsərrüfat fəaliyyətinin inkişafının qarşısı alınsın, buraya özəl və xarici investisiyaların cəlb olunmasına maneçilik törədilsin. Bu baxımdan həmin ərazilərdə müxtəlif beynəlxalq tədbirlərin keçirilməsi yolu ilə dünya ictimaiyyətinin burada təhlükəsiz bir şəraitin bərqərar olmasına inandırılması çox vacibdir. Məsələn, müxtəlif regional və beynəlxalq miqyaslı idman yarışlarının bu ərazilərdə keçirilməsi. Eləcə də konfransların, mədəniyyət tədbirlərinin, xüsusən də Qafqaz regionu ölkələrinin nümayəndələrinin iştirakı təmin edilməklə təşkili mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Bu ərazilərdə özəl sahibkarlıq strukturları tərəfindən ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının təşkili çox böyük iqtisadi səmərə verə bilər, həm də “Azərbaycan-2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair milli prioritetlər”də qeyd edilən 5-ci təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi prioritetinin də reallaşdırılmasına kömək edəcək. Qeyd edək ki, Ermənistanın da bir çox iqtisadçıları bu ölkədə ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal edilməsi və dünya bazarına Zəngəzur dəhlizi və İpək yolu vasitəsilə çıxarılması ideyalarını çox tez-tez səsləndirirlər. Bu sahədə biz daha çevik hərəkət etməliyik. Məsələn, Asiya ölkələri, Çin, Yaponiya bazarına belə məhsulların istehsal edilərək çıxarılması; Ermənistanın öz mallarının bu ölkələrin bazarlarına çıxarılması üçün Zəngəzur dəhlizi və İpək yolundan başqa yolu yoxdur. Hətta Zəngəzur dəhlizinə yaxın ərazilərdə azad iqtisadi zonanın yaradılması zəruridir. Əgər bu yol vasitəsilə Ermənistan iqtisadiyyatını Azərbaycandan asılı vəziyyətə salsaq: revanş ideyaları da səngiyəcək, onların Rusiya iqtisadiyyatından da asılılığı azalacaq. [1]

Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və azad iqtisadi zonaların bu ərazilərdə təşkili ekoloji turizm və biznes turizm növlərinin də inkişafına səbəb ola bilər və bu multiplikativ effektiv infrastruktur tikintisinə qoyulan xərclərin tez bir zamanda örtülməsinə gətirib çıxara biləcək, eləcə də sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına şərait yaradacaq.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə həm də ekstremal turizm, idman turizmi növlərinin inkişafı üçün şərait yaradan tədbirlərin və layihələrin işlənilib hazırlanması və reallaşdırılması məqsədəuyğundur. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə sahibkarlıq, biznes fəaliyyəti, turizm, inşaat sektorunun müxtəlif növlərinin inkişaf etdirilməsi bu sahə üçün peşəkar kadrların hazırlanmasını da zəruri edir. Bu baxımdan həmin ərazilərdə bu sahələr ixtisasları üzrə kadr hazırlığı ilə məşğul olan ali və orta ixtisas məktəblərinin açılması da məqsədəuyğundur. Həm də bu ərazilərdə müxtəlif ali məktəblərin filiallarının açılması, tələbə və müəllim heyəti kontinqentinin məskunlaşması demografik vəziyyətə də müsbət təsir edəcək. [3]

Hazırda bu ərazilərdə geniş miqyaslı tikinti-bərpa, quruculuq işləri gedir. Bu baxımdan inşaat tikinti materiallarına böyük həcmli tələb mövcuddur. Həmin ərazilərdə sahibkar müəssisələri tərəfindən yerli əhəmiyyətli tikinti materiallarının istehsalının təşkili çox vacibdir. Bu regionda sement, gips, qrafit, gum, yüksək keyfiyyətli gil və s. tikinti materiallarının istehsalı üçün potensial mövcuddur. Biznes strukturlar tərəfindən bu məhsulların istehsalının tez bir zamanda təşkili tikinti materiallarına olan tələbi ödəməyə, o ərazilərdə bu istehsal müəssisələrində yeni iş yerlərinin açılması yolu ilə məşğulluğu təmin etməyə, bu fəaliyyətdən əldə olunan vergilər isə yerli büdcələrin gəlirlərini formalaşdırmağa kömək edəcək. İnşaat sektoru, ümumiyyətlə, gənc və orta yaşlı nəslin daha çox fəaliyyət göstərdiyi bir sahədir. Bu baxımdan gənc sahibkarlıq subyektlərinin işğaldan azad olunmuş ərazilərdə yerli əhəmiyyətli tikinti məhsullarının istehsalına cəlb edilməsi, onlara vergi güzəştlərinin tətbiqi, güzəştli kreditlərin verilməsi bu ərazilərdə özəl sektorun inkişafına böyük dəstək olacaq.

Hazırda müxtəlif qiymətləndirmə komissiyaları işğaldan azad olunmuş ərazilərdə ölkəmizə dəyən ziyanın hesablanması ilə məşğuldur. Burada, əsasən, dağıntılar, təbiətə vurulan ziyan, faydalı qazıntıların istismarı və s. kimi amillər əsas götürülür. Ermənistanın işğal edilmiş ərazilərdə qanunsuz sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmuşdur və dərc etdirdiyi rəsmi statistik rəqəmlərdə hər il təqribən 800 milyon – 1 milyardlıq Ümumi Daxili Məhsul istehsal etdiyini göstərir. Milli sərvətin hesablanması üzrə bütün metodikalarda ÜDM, onun adambaşına düşən kəmiyyətləri onun tərkibinin

mühüm göstəricisidir. Uzun illər bizim milli sərvətimizi talan edən Ermənistandan talan ediklərini və qanunsuz sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə etdiyi gəlirlərin də qaytarılmasının tələb edilməsi və ölkəmizə dəyən ziyanın hesablanması zamanı bu göstəricilərin də nəzərə alınması üzrə tədbirlər görmək lazımdır.

Nəticə

Regional turizm klasterlərinin formalaşması və inkişafında əsas diqqət dövlət, biznes və ictimai təşkilatlar arasında qarşılıqlı əlaqənin qurulmasına yönəldilməlidir. Bu cür əməkdaşlıq davamlı iqtisadi əlaqələrin qurulmasını təşviq etmək, iqtisadi subyektlər arasında etimad səviyyəsini artırmaq, yeni ideyaların ortaya çıxarılması, tərəfdaşlıq layihələri və nəticədə daxili və gəlmə turizmin inkişafı ilə bağlı problemlərin həlli üçün hazırlanmış bir prioritet, rəqabətə davamlı turizm məhsulları və xidmətlərinin yaradılması sahələrini əhatə etməlidir. Ölkənin müxtəlif bölgələrində istirahət zonalarının təşkili, müxtəlif təbii və iqlim şəraiti, iqtisadi və coğrafi amillərlə, əhalinin məskunlaşma xüsusiyyətləri amilləri ilə birlikdə turizm baxımından cəbedici obyektlərin, təbii və infrastruktur obyektlərinin artması ilə xarakterizə olunur. Ərazi turizm klasterlərinin yaradılması üçün ilkin şərt həmcə kifayət qədər və struktur baxımından balanslaşdırılmış maliyyə mənbələrinin mövcudluğu və məqsədyönlü və səmərəli istifadəsidir. Klaster strukturlarında iştirak edən təşkilatlar üçün potensial maliyyə mənbələrinin axtarışı dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarının, iri və orta sahibkarlıq subyektlərinin, qeyri-kommersiya təşkilatlarının və ictimaiyyətin əsas prioritetinə çevrilməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan-2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair milli prioritetlər // Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 fevral 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir URL: <http://e-qanun.az/framework/46813>
2. Mirzəyev A.F. Azərbaycan turizm potensialından istifadənin səmərəliliyinin artırılması istiqamətləri: İqtisad ü. fəl. dok. ... dis. Bakı, 2016, 161 s.
3. Исмаилова Э.Дж. Взаимоотношения Азербайджана и Турции в области спорта и туризма (1991-2008 гг.): Дис. док. фил. по истории. Баку, 2014, 166 с.
4. Кашиева Л.А. Роль шелкового пути в развитии бизнеса в Азербайджане (на примере транспортной инфраструктуры и туризма): Дис. канд. экон. наук, Баку, 2006, 179 с.
5. Рзаева И.Р. Туризм в системе экономических связей Азербайджана и проблемы его развития: Дис. док. фил. по экон. Баку, 2012, 171 с.
6. Султанлы С.И. Экономико-географические особенности развития туризма в Азербайджане: Дис. канд. географ. наук. Баку, 2008, 145 с.

V.M.Nazarov

*Doctor of Philosophy in Economics, Associate Professor
Azerbaijan Tourism and Management University*

J.A.Baghirov

*Mingachevir State University
Doctoral student of Azerbaijan Tourism and Management University*

Regional aspects of financing business structures in the field of tourism in Azerbaijan

Abstract

About 70 % of the budget allocations to the development of the tourism sector in the Republic of Azerbaijan and the economy of the regions where these pilot innovative projects are implemented have been allocated to support the creation of infrastructure and only up to 30 % to support the activities of business structures. From this point of view, the activities of specialized organizations providing methodological, organizational, expert, analytical and information support for the development of business clusters in the field of tourism in the regions are expedient. The main focus in the formation and development of regional tourism clusters should be on the interaction between government, business and public relations. Such a service is not

a priority to promote sustainable economic relations, increase trust between economic entities, generate new ideas, solve problems related to partnership projects and, consequently, the development of domestic and inbound tourism, to influence competitive tourism services.

Keywords: *entrepreneurship in the tourism sector, entrepreneurship financing, investment in tourism, interaction between entrepreneurship, business and public organizations in the liberated areas*

В.М.Назаров

*доктор философии по экономике, доцент
Азербайджанский университет туризма и менеджмента*

Дж.А.Багиров

*Мингячевирский государственный университет
докторант Азербайджанского университета туризма и менеджмента*

Региональные аспекты финансирования бизнес-структур в сфере туризма в Азербайджане

Резюме

Около 70 % бюджетных ассигнований на развитие туристического сектора в Азербайджанской Республике и экономики регионов, где реализуются эти пилотные инновационные проекты, были выделены на поддержку создания инфраструктуры и только до 30 % на поддержку деятельность бизнес-структур. С этой точки зрения целесообразна деятельность специализированных организаций, оказывающих методическую, организационную, экспертную, аналитическую и информационную поддержку развития бизнес-кластеров в сфере туризма в регионах. Основное внимание при формировании и развитии региональных туристических кластеров должно быть уделено взаимодействию государства, бизнеса и связей с общественностью. Такая услуга не является приоритетом для продвижения устойчивых экономических отношений, повышения доверия между хозяйствующими субъектами, генерации новых идей, решения проблем, связанных с партнерскими проектами и, как следствие, развития внутреннего и въездного туризма, для влияния на конкурентоспособные туристические услуги и услуги.

Ключевые слова: *предпринимательство в сфере туризма, финансирование предпринимательства, инвестиции в туризм, предпринимательство на освобожденных территориях, взаимодействие бизнеса и общественных организаций*

Daxil olub: 27.09.2021